

MÂTÜRÎDÎLİK

İslam'ı, Kur'an'a ve Sünnet'e Uygun Anlama, Anlatma
Gayreti

Derleyen:
Gürbüz MIZRAK

Ekim 2015
Ankara

MÂTÜRÎDÎLİK

İslam'ı, Kur'an'a ve Sünnet'e Uygun Anlama,
Anlatma Gayreti

Derleyen:
Gürbüz MIZRAK

Ekim 2015
Ankara

İÇİNDEKİLER

MÂTÜRÎDÎLİK	2
Mâtürîdî'nin Yetiştigi Çevre	3
Eserleri	9
Bilginin Kaynakları	13
Allah'ın Varlığı	23
Peygamber	24
Din ve Şeriat	26
Mümin, Günahkâr Mümin ve Kâfir	31
Din ve Akıl	33
Müminin Sorumluluğu	36
Mâtürîdîliğin Tarihi Gelişimi	37
Teşekkür	51
Kaynaklar	52

MÂTÜRÎDİLİK

Mâtürîdîlik; Türkistan kültür çevresinde dokuzuncu asırda doğan, kurucusu İmam Mâtürîdî'ye nispet edilen, **vahiy**^[1] ve güzel ahlak süzgecinden geçirilen **aklı** birlikte kullanan **kelâm**^[2] ekolüdür.

---

[1] **Vahiy:** Allah (C.C.) nin buyruk ve talimatlarının peygamberlere bildirilmesi eylemine veya bu bildirim kendisine denir. İslami inanışta vahiy peygamberlere gelir ve sadece Cebrail aracılığıyla iner. Vahiy ile gelen her türlü söz Allah'ın sözüdür. Dolayısıyla vahiy sonucu yazılan Kur'anı Kerim mutlak doğruları ihtiva eder. Kur'an dışındaki kutsal kitaplar tahریف olmuştur.

[2] **Kelâm:** Allah'a, peygamberlere ve ahirete iman İslam dininin temel inanç konularıdır. Kelam ilmi bu konular hakkında vahyin bildirdikleri çerçevesinde aklî açıklamalar yapar. Bu anlamda kelâm imanla ilgili sorulara aklî deliller kullanarak izâh ve ispat getirme amacıyla geliştirilen teolojik ilmin adıdır. Kelâm, tüm tarihi boyunca olduğu gibi günümüzde de kesin delillerden hareket ederek dini inançları ortaya koymayı, bunlarla ilgili zihinlerde var olan şüpheleri ortadan kaldırmayı hedeflemektedir.

Kelam öncelikle Allah'ın varlığının delillerini, Allah'ın birliğini, sıfatlarını ve fiillerini konu edinir. Allah'ın birliği, onun hiçbir varlığa benzememesi, zaman ve mekândan münezze olması, yaratan, bilen, gören, duyan ve işiten olması gibi özelliklerini ele alır. Kelam ilmi, Allah'ın varlığını bazen Kur'an ayetlerinden hareketle, bazen insanın özelliklerinden hareketle, bazen de Allah'ın ayeti olarak kabul edilen tabiattan hareketle ispat eder. Bunun için kelamın alt konuları, Allah'ın varlığını ispata götüren tabiattaki ayetlerinin açıklamaları ile doludur. Böylece evrenin düzeni, evrendeki varlıkların çeşitliliği ve düzenliliği Allah'ın varlığının ve birliğinin en büyük işaretleri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle Kur'an-ı Kerim insanı evren hakkında düşünmeye çağırmaktadır.

İmam Mâtürîdî, İslam'a çok değerli hizmetler vermiş öncü İslâm âlimlerinin başında gelir. İmam A'zam Ebû Hanîfe'nin akıl taraftarlığı fikirlerini işleyerek bu ekolün geliştirilmesini sağlamıştır.

İslam'ı Allah'ın emrine, Hz. Peygamberin Sünneti'ne uygun şekilde anlama ve anlatma, onu aykırı görüşlere karşı savunma yolundaki hizmetleri sebebiyle övülmüş ve güzel sıfatlarla anılmıştır.

Hanîfilik ile birlikte Mâtürîdîlik Türk toplumları arasında yayılmış, bunların yaşadığı coğrafyalarda Türk-İslam kültürü zirvesine ulaşmıştır. Zamanla Mâtürîdîliğin ihmali; hurafe ve taassubun dinî, aklî ve ahlakî değerlerin önüne geçmesi; din istismarcılığının alıp başını gitmesi, toplumumuzun ve İslam coğrafyasının zamanımızdaki perişan hale gelmesine sebep olmuştur.

Mâtürîdî'nin Yetiştirdiği Çevre

İmam Mâtürîdî, Seyhun ve Ceyhun ırmakları arasında kalan Aşağı Türkistan'daki (Maveraünnehir'deki) Türk kültür muhitinde yetişmiştir. Halkı Müslüman Türk olan bölgeyi dönemin coğrafyacılar "mamur, toprakları verimli, tarım ürünleri bol, insanları cömert ve misafirperver, yol ve geçitleri mükemmel, hayır

müesseseleri çok, halkı cesur ve ilme meyilli” olarak tasvir etmişlerdir.

Abbasi hilafeti iktidarının zayıfladığı dönemde İslam coğrafyasında yarı müstakil devletler ortaya çıkmıştı. Bunlardan biri de Maverünnehir'de hüküm süren Samanoğulları Devleti (844-999) idi. Samanoğulları ilim ve edebiyata önem vermiş, yıkılıncaya kadar ilim adamlarını korumuş ve onlara destek olmuştur.

Abbasi iktidarı eski gücünü kaybetmeye başlayınca, Bağdat eskiden olduğu gibi tek ilim merkezi olmaktan çıkmış, Aşağı Türkistan (Maverünnehir) ve civarı önem arz etmeye başlamış; Semerkant, Buhara, Merv gibi şehirler eğitim, ilim ve kültür merkezleri olmuştu. Bu çevre daha çok akli ve felsefi ilimler sahasında kendini göstermiş, bu alanlardaki âlimler yönünden zirveye ulaşmıştı. Bölge kültür ve ilim adamlarıyla önemini tarih boyunca hissettirecektir. İmam Mâtürîdî böyle bir ortamda yetişmiştir.

Mâtürîdî, Semerkant'ın (zamanımızda mahallesi olan) Mâtürîd köyünde doğmuş, 944'te Semerkant'ta vefat etmiştir. Semerkant'ta döneminin en önde gelen ve bağları İmam A'zam Ebû Hanîfe'ye kadar ulaşan âlimlerinden dersler almış. Döneminin dini ve felsefi eserlerini incelemiş, bunlar hakkında değerlendirme ve

eleştiriler yapmış. Sınır karakollarında cihada hazırlanan askerlerin ve gazilerin dini konulardaki eğitimlerine katılmıştır.

*Semerkand'da (Cakerdize mahallesinde) İmam
Mâtürîdî'nin türbesi.*

İmam Mâtürîdî'nin yaşadığı Semerkant şehri, kültür ve dinlerin kavşak noktasıydı. Bölgede İslam'ı anlama, açıklama ve yaşamaya yönelik kendilerine özgü bilgi kuramları ve fikri yapıları olan, etkileri günümüze kadar ulaşan mezhep, tarikat ve dinî cemaatler oluşmuştu. Bunlar, dini anlama ve anlamlandırmada aşağıda özetlenen çeşitli prensip ve yöntemleri izlemekteydiler:

- ✓ Bir kısmı; **olgunun tahliline**^[3] büyük önem vererek aklın ve akıl yürütmenin etki alanını genişletmekte; *“felsefi* ^[4] *kültürün tahakkümü altına girmiş bir aklın önderliğinde dinî bilgi üretme”*ye yönelmekteydi. Bunlar akla güvende aşırılığa kaçmakta, kendilerince akıl ile nakil (Kuran ve sünnet) arasında bir çelişme gördüklerinde ya akla güvenmekte ya da nakli akla yaklaştırma gayreti içine girmektedirler.
- ✓ Bazıları dini anlamada; *“Asr-ı Saadet’te*^[5] *dini yaşama biçimi olarak varsaydıkları yol ve yöntemlerle, hadis olarak kabul ettikleri dinî metinleri”* ölçü olarak almakta, **aklı bu geleneğe hapseden** bir yol izlemektedirler. Ayetlerin ve hadis olarak kabul ettikleri metinlerin düz anlamları ile yetinmekte, yorumdan titizlikle kaçınmakta, çelişkileri çözememektedirler. Bunların anlayışı ile dinin savunulması ve yayılması, insanların iknası, din düşmanları ile mücadele, samimi olarak akla takılan hususların halli mümkün olmamaktaydı. Bunlar katı ve hoşgörüsüzdüler.

---

[3] **Olgunun tahlili**: Olayların dayandığı sebeplerin veya bu sebeplerin yol açtığı sonuçların tahlili, çözümlemesi.

[4] **Felsefe**: Varlığın ve bilginin bilimsel olarak araştırılmasıdır.

[5] **Asr-ı Saadet**: Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (A.S.M.) peygamber olarak dünyada bulunduğu devir.

- ✓ Bir kısmı ise sorunların çözümünü belli şahıslara, yani siyasî-karizmatik liderlere veya gizemli güçlerle donatılmış önderlere havale etmekte; *“doğru bir inanca ve bilgiye ulaşmada, imamın gizli bilgisi ve aklına bağlanma”*yı şart koşmaktaydılar.

İmam Mâtürîdî'nin kabri (Özbekistan Hükümeti tarafından restore ettirildi)

İmam Mâtürîdî, yaşadığı bölgedeki bu dini anlayışlar ve felsefî akımların temsilcileri ile tartışabilecek bir zemin ve tutarlı bir bilgi kuramı oluşturmakla işe başlamış; kendi din anlayışını, genel kabul gören vahiy ve akıl esaslarına bağlı kalarak savunmuştur. Onun dini bilgi

retme ve dini-toplumsal sorunları zmlemedeki yöntem ve yaklaşıminın oluşmasında

- ✓ öncelikle, tefekküre (düşünmeye), akla, akıl erdirmeye ve delil göstermeye vurgu yapan Kur'an ayetleri ve Hz. Muhammed'in uygulamaları;
- ✓ ikinci derecede, değişen şartlar dolayısıyla ortaya çıkan yeni hukkî-siyasî sorunları, toplum yararını göz önünde bulundurarak zmleyen Hz. Ömer'in yaklaşımı;
- ✓ üçüncü olarak da şer'i hükümleri toplumun yararına dayandıran ve dini sorunların zmlenmesinde akla büyük bir nüfuz alanı tanıyan Ebû Hanife'nin akılcı yöntemi

etkili olmuştur.

Ayet ve hadisler sınırlı, hayatın akışı içinde ortaya çıkan olay ve olgular ise sınırsızdı. İmam Mâturîdî, ortaya çıkan yeni olay ve olgulara zm üretme için mevcut dini bilgilerin ışığında aklın kullanılmasını önermiştir. Onun bu yaklaşımı, sosyal yapıların ve kurumların sürekli değiştiiği, insanlar ve toplumlar arası ilişkilerin çeşitlendiği Dünyamızda,

- ✓ İslam âleminde ortaya çıkan yeni dinî ve hukkî sorunların zm için imkn sağlamış;

- ✓ İslam dininin irşadı ve savunulmasında insanların iknası, samimi olarak akla takılan hususların halli, din düşmanları ile mücadele gibi alanlarda yardımcı olmuş ve
- ✓ İslam'ın yayılmasını hızlandırmıştır.

Eserleri

Mâtürîdî; kelâm, tefsir, mezhepler tarihi, **fıkıh** [6] ve fıkıh usulünde derin bilgi sahibiydi. Bu konularda pek çok eser yazmış, bize ulaşanlar arasında ***Te'vîlâtü'l-Kur'ân*** adlı Kuran yorumu ile ***Kitâbü't-Tevhîd*** adlı **kelâmî** eseri en önemlileridir. Ebû Hanîfe'nin hem **itikad**[7] hem de fıkıh alanındaki görüşleri hakkında derin bilgi sahibiydi. Bunlardan anlaşılması zor olanları açıklamış, döneminin

---

[6] Fıkıh: İslam hukukunda din ve dünya işleriyle ilgili ana kaynaklardan yararlanarak konulmuş olan kuralların tümüdür. Fıkıh bir bütün olarak dinin doğru biçimde anlaşılmasıdır. Şeriatin, ulema tarafından verilen fetvaların da katkılarıyla genişletilmesi ve Müslümanların hayatını düzenlemek amacıyla açıklanmasıdır. İslam hukuku (fıkıh) 4 ana kaynağa dayanır: Kur'an, Hadis, İcma, Kıyas. Bunların dışında istihsan, ıstıhlah, örf, maslahat uygulamaları vardır. Fıkıh ilmi ile uğraşan, Kur'an ve sünnet gibi delillerden dinî hüküm ortaya koyabilme yeteneğine sahip kimseye fakih denir. Buna göre, fıkıh ile içtihat, fakih ile müçtehit aynı anlamda kullanılmıştır.

[7] İtikad: İnanmak. İnanç. Sıdk ve doğruluğuna kalben kararlı olmaktır. Dinin temelini meydana getiren şeylere gönülden tasdik ederek inanmak.

ihtiyaçlarına cevap verecek bir fıkıh usulü oluşturmaya çalışmıştır. Kimi konularda Ebû Hanîfe'den farklı görüşler ileri srebilmiş, yeni tanımlar ve kavramlar ortaya atabilmiştir. Bu yolla Hanefî geleneğine yeni bir açılım getirmiş, ancak kendinde sonra gelenler bu açılımı sürdürmekte, onun kadar başarılı olamamışlardır.

Akılcı tefsir geleneğinin ilk temsilcilerindedir. **Te'vîlâtü'l-Kur'ân** adlı eseriyle tefsir çalışmalarına yeni bir boyut kazandırmış. Bu eserinin başında

- ✓ **tefsiri**, Allah'ın muradının ne olduğu konusunda kesin bir fikir beyan etme;
- ✓ **te'vil**'i[8] ise, Allah'ın muradının ne olduğu konusunda kesin hüküm vermeksizin muhtemel

---

[8] Tefsir ve Te'vil: Peygamber efendimiz, hadis-i şerifleri ile Kur'an-ı Kerimi açıklamıştır, bu açıklamalara **tefsir** denir. Bir âyet-i kerimenin manasını Peygamber efendimiz açıkça bildirmemiş ise İslam âlimleri, bu âyet-i kerimenin manalarından dinimize uygun olanı seçerler, buna **tevil etmek** ve bu seçilen manaya da, meal denir. Meal, âyet-i kerimenin tercümesi demek değildir. Tefsîr ilminde te'vîl, âyetlerdeki olası anlamlardan birini, âyetin bağlamı ve Kur'ân bütünlüğü dikkate alınarak tercih etmek anlamında kullanılır.

Tefsîr ile te'vîl arasında farklar vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Tefsîr'de kesinlik, te'vilde ise ihtimaller vardır. Tefsîr te'vilden daha geneldir. Tefsîr, lafızlarda, te'vîl ise manalarda olur. Tefsîr rivâyetle, te'vîl ise dirâyetle ilgilidir. Tefsîr, lafzın konulduğu manayı hakîkî veya mecâzî olarak beyan etmektir. Te'vîl ise i anlamını, lafızdan murat edilen gerçeği açıklamaktır.

olanlardan, âyetin bağlamını ve Kur'ân bütünlüğünü dikkate alarak, birisini tercih etme olarak açıklamaktadır.

İmam Matürîdî, tefsîri, peygamberin ve ashabının yorumu; te'vîli ise İslâm âlimlerinin yorumu olarak açıklamıştır. Yalnızca akıl ve kişisel görüşlerle tefsir yazılamayacağını, ancak tutarlı bir yöntem izlenerek akılla tevil yapılabileceğini savunmuştur. Te'vile imkan tanıyabilmek için de, *"Her kim Kuran hakkında kendi reyyle bir şey söylese ateşteki yerini hazırlasın"* hadisini, *"Her kim kendi reyyle Kuran'ı tefsir ederse, ateşteki yerine hazırlansın"* şeklinde alarak, reyyle tefsir yapılamayacağını, ancak te'vil yapılabileceğini vurgulamıştır. Yapılan te'villerin, sadece sahibini bağlayacağını, bunları kutsallaştırma yoluna gidilmemesini önermiştir.

Nitekim Ebû Hanîfe'ye göre de, ayetlerden bazılarının anlamı açık ve seçiktir, ne kadar te'vil edilirse edilsin aynı anlam elde edilir; bazısının ise lafzından anlaşılana (tenzîl'i) ile te'vîl'i farklıdır. Ayetin lafzından anlaşılana dışında bir anlamı vardır, bu anlama te'vîl yoluyla ulaşılır. Bu durumda ayetin tenzîl'i ve tevilî farklılaşır. Tenzîl'i ve te'vil'i farklı olan bir ayetin te'vîlini inkâr etmek ayeti inkâr anlamına gelmez.

Matürîdî, yukarıda bildirdiği gerekçelerle kitabına, Kur'ân'ın tefsiri yerine tevili anlamına gelen **Te'vîlâtü'l-Kur'ân** ismini vermiştir. **Te'vîlâtü'l-Kur'ân**'da sırf ayetlerin yorumuyla yetinmemiş, konuyla ilgili itikadî ve fikhî mezheplerin farklı yorumlarına da yer vererek tartışmıştır. Bu eseri fikhî ve itikadî görüşlerinin tespitinde de önemli bir kaynaktır.

Döneminde değişik dini akımlar ortaya çıkmıştı. Bunların temsilcileri pek çok konuda farklı görüşleri savunmaktaydı. Bu akımlardan bir kısmı da Aşağı Türkistan'a (Maveraünnehir'e) sızmıştı. İmam Mâtürîdî, bu akımlara karşı mantıklı ve istikrarlı mücadeleler vermiş, **Kitâbü't-Tevhîd** adlı eserinde bu cereyanları irdelemiş ve bunlar hakkında tenkitler yapmıştır.

Yazıcıoğlu'na göre, İmam Mâtürîdî'nin takipçilerinden **Ebu'l-Mu'în Neseî** tarafından yazılan ve Mâtürîdî kelamının temel kaynaklarından olan **Tabsîretü'l-Edille**, **Kitâbü't-Tevhîd**'in kapalı kalan hususları anlamada, yardımcı olmuştur.

Bilginin Kaynakları

Eserleri incelendiğinde, Mâturîdî'nin bilgi kuramını^[9] Kur'ân'dan hareketle oluşturduğu ve “... **Şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler (gönüller) verdi.**” (Nahl suresi,78) ayetine dayandırdığı anlaşılır. Mâturîdî, bu ayette geçen

- ✓ “**kulaklar**” kelimesini sesleri işitip ve ne olduğunu belirleyen;
- ✓ “**gözler**” kelimesini, şekil ve renkleri birbirinden ayıran;
- ✓ “**kalpler**” ise, gözle görülmeyen ve kulakla tespit edilemeyen, kişinin lehine ve aleyhine olacak şeyleri belirlemeye yarayan nesnelere olarak açıklamaktadır.

Verilen bu bilgilerden ve ***Kitâbü't-Tevhîd'***deki açıklamalardan, nesnelere bilgisini elde etmeye yarayan işitmeyi, **haberlere**; görmeyi, **duyulara**; kalbi de **akıla** karşılık kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda dinî bilgiye ulaşmada kaynakları aşağıdaki gibi sınıflamaktadır:

---

[9] **Kuram:** Sistemli bir biçimde düzenlenmiş birçok olayı açıklayan ve bir bilime temel olan kurallar, yasalar bütünü, nazariye, teori.

- ✓ **Haberler:** (1) İlahî hitap yolu (**vahiy**) ile duyurulanlar ve (2) Peygamberimizden bize ulaştırılanlar (**hadisler**)dir. **Semî** olarak isimlendirilen bu iki haber kaynağı, genel olarak şeriatın ve bilemediğimiz ahiret gibi **gaip** âleminin bilgilerini kapsar.
- ✓ **Duyular:** Sağlıklı duyu organlarıyla (beş duyuyla) ve iç duyuyla yapılan gözlemler ve idrak ile eşyanın ve varlıkların bilgisine ulaşmayı ihtiva eder.
- ✓ **Akıl:** Akıl yürütme ve derinlemesine analizler ile bilgiye ulaşmayı, alternatifli tahminlerde bulunmayı ve ortaya atılan fikirlerde değerlendirmeler yapmayı kapsar.

Bunların yukarıda verilen kendilerine has bilgilendirme alanlarının olması, diğer alanlar hakkında bilgi sağlamayacakları anlamına gelmez. Bir bilginin doğruluğuna insanları iknada bazen birden fazla kaynaktan yararlanılabilir. Bir konuda bazen bir, bazen iki, bazen da üç bilgi kaynağından da yararlanılabilir. Mâturîdî, bu üç yolla (semi', duyular ve akılla) elde edilen dinî bilgileri, Allah'ın ayetleri (işaretleri) ve kanıtları (delilleri) kapsamında değerlendirir. Bunları:

- 1) **Semî** (*vahiy ve hadislere ait*) **deliller**; Resullerin getirdiği ve ancak haber verilme yolu ile öğrenilebilen veya hakikatleri sadece Allah tarafından bilinebilen haberleri içerirler. İnsanlar,

Allah'ın emir ve yasaklarını, şeriatın ve bilemediğimiz ahiret gibi **gaip** âleminin bilgilerini bu haberlerle öğrenirler ve kendileri için bunu bir delil olarak kabul ederler.

2) **Hissî (duyulara ait) deliller;**

- ✓ Allah'ın birliğine ve benzerinin olmamasına delalet eden yarattıklarını (varlıkları),
- ✓ İnsan gücünü aşan yaratılış örneklerini ve
- ✓ Resullerin, peygamberlik iddialarını doğrulamaları ve risaletlerini açıklamaları için Allah'ın kendilerine verdiği mucizeleri, bunlara tanıklık eden diğer kanıtları

içerirler.

3) **Aklî (akla ait) deliller;** tevhidi (*Allah'ın birliğini ve benzerinin olmamasını*), risaleti (*peygamberlik makamını*) ve benzerlerini bilmeye götürecektürden tecrübeleri ve tefekkürle ortaya konan kanıtları içerir.

Mâtürîdî'ye göre, yukarıda verilen işaret ve delillerden oluşan Allah'ın kanıtlarını inkâr edenler "*Allah'ın ayetlerini inkâr eden*" kimselerdir.

Allah, bu delillerin tamamını Resul'üne kanıtlar (mucizeler/ayetler) olarak vermiştir. Gerekli şartları

taşıdıkları sürece, bu üç grup kanıttan birisi, ikisi veya üçü ile doğrulanan bilgi kesindir. **Bu deliller insanları inanmaya zorlamak için değil, ikna içindirler.** İmana zorlayan deliller, kişinin irade ve isteğini devre dışı bıraktığı için, kişi iman etmiş gibi gözükse de, gerçekte ikna olmadıkça (kalben tasdik etmedikçe) iman etmiş olmaz. Mâtürîdî'ye göre *“her inananın, tefekkürle ulaştığı ve/veya akıl süzgecinden geçirdiği sağlam bilgi ve delillerle inancını desteklemesi şarttır”*. Bunu başaramayan kimsenin taklit yoluyla inanması, mazur görülmez. Çünkü taklit, mukallittin vicdanında dinlerin ve mezheplerin doğruluğunun ölçüsü olamaz.

Haberin bilgi kaynağı olması için doğrulanması gerekir. Kesin bilgiye kaynaklık eden haberlerin başında Kuran ve Sünnet gelir. Kuran; Resul'e Allah katından inen, akli mucize olan ve doğru bilgiyi içeren kutsal kitabımızdır. Mâtürîdî'ye göre, *“Kuran'ın dışında Kuran'a ve akli delillerle aykırı olan her haber reddedilmelidir”*.

Mâtürîdî, Peygamberimizden bize ulaşan haberleri **mütevâtir**^[10] ve âhâd haberler olarak gruplar. **Mütevâtir**

---

[10] **Mütevâtir:** Çok kimselerin naklettikleri haber. Yaygın haber. Herkesin veya alâkadarların işitip doğruluğunu kabul ettikleri kat'i, şüphesiz, sağlam haber. Yalan üzerine birleşmeleri aklen mümkün olmayan bir cemaatin bir hâdise hakkında verdikleri haber.

haberler çok kimse tarafından nakledilen haberlerdir. Bunlardan;

- ✓ *“herkesin veya alâkadarların işitip doğruluğunu kabul ettikleri,*
- ✓ *yalan üzerine birleşmeleri aklen mümkün olmayan bir cemaatin bir olay hakkında verdikleri,*
- ✓ *yalan olmasına hiçbir şekilde ihtimal verilmeyenler Peygamberimizin hadisleridir”* ve bağlayıcıdırlar.

Âhâd haberler; ameli konularda bağlayıcılıkta mütevâtir hadisler derecesinde olmayan, kesin tanıklık edilemeyen ve doğruluğu şüpheli haberlerdir. Bunlara ancak *“nakledenlerin güvenilir olması, içeriklerinin Kuran’a ve akli delillerle aykırı olmaması ve kesin bir nas^[11] ile karşılaştırılması şartıyla”* amel edilmesi gerekir.

Duyularla ulaşılan bilgi, duyu organları sağlam oldukça doğrudur. Semi’ ve akıl yürütmeye ulaşılan bilgiler hakkında oluşan şüphe ve vesveselerin, duyu organları yoluyla ulaşılan kanıtlar suretiyle giderildiği malumumuzdur. Buna *“Peygamberlerin, topluma mesajlarını verirken tebliğ sırasında yalnızca aklî mucizelerle yetinmeyip,*

---

[11] **Nas:** İslam fıkıhında Kur’anda yer alan ayetler ve peygamberin söylediği sözler olan hadislere verilen genel ad.

duyulara hitap eden mucizelerin ikna ediciliğinden de yararlanmaları” örnek olarak gösterilebilir.

Mâturîdî'ye göre **akıl**, Allah'ın insanoğluna verdiği en yüce bir emanettir. Mâturîdî, diğer bilgi kaynaklarını da kontrol etme niteliği dolayısıyla akli, bilgi nazariyesinin merkezine yerleştirir. Akla; *“olay ve olguları inceleme, onların iyi ve kötülüğünü belirleyebilme, olaylar arasında ilişki kurma ve onları karşılaştırıp sınıflandırma, bunun sonucunda genel hükümler elde etme”* işlevini yüklemiştir.

Allah; pek çok ayette *“gerçeğe ulaştırın ve doğru yolu gösteren akli kullanmayı emretmiş; Kur'an'ın kendi katından olduğunu”* akil yürütme yöntemiyle ortaya koymuştur. Kur'an Hz. Peygamber tarafından insanlara tebliğ edildiğinde, dönemin belagatçilerine, hâkimlerine, şairlerine ve dilcilerine meydan okumuştur; hiç kimse onun bir benzerini getirmeye muvaffak olamamıştır. *“Resulün haberi”* olarak bilinen vahiy, akıl tarafından doğrulanmıştır. Bu anlamda Kuran, akli bir mucize olup, mutlak ve doğru bilgiyi içermektedir.

Peygamberlerin mucizeleri ile sihirbazların mucize olmayan davranışlarını ayırt edebilmek için akıl yürütmeye ihtiyaç vardır. Mâturîdî'ye göre, Kur'an'ın dışındaki haberlerden *“Kur'an'a ve akli delillere aykırı*

olanlar” reddedilmelidir. Bunlara, çok sayıda kişi (mütevâtir) ve bir kişi (ahad) tarafından Resulden aktarılan haberlerde dahildir. Bir topluluk yalan üzerinde birleşebileceği gibi, aksine tek bir kişi de doğru bir haber verebilir. Her iki durumda da haberin doğruluğunu test için Kur’an’a ve akla başvurulur. Bu ikisine ters düşmeyen haberler, tek bir kişiden gelse dahi doğrudur.

Akıl, yalnız dini bilginin değil, aynı zamanda genel ve ahlâki bilgilerin de kaynağıdır. Bu kapsamda akıl iyiyi kötüden, yararlıyı zararlıdan, doğruyu yanlıştan ayıran bir araçtır. Mâturîdî; akli, genel anlamda haber ve duyuların sağladığı bilgilerin doğruluğunu ve güvenilirliğini belirlemede de ölçü alır. Gerek duyu yoluyla, gerekse haber yoluyla bilgi edinirken akıl yürütmek gereklidir. Yine duyularla algılanamayan nesnelere belirlenmesinde akıl yürütmeye ihtiyaç vardır.

Mâturîdî, akla önemli bir fonksiyon yüklemekle birlikte, haber ve duyular gibi onun da bilgi elde edebilme gücü ve alanının sınırlılığını kabul eder. Ona göre, varlık âleminin bir parçası olan aklın bilme gücü sınırlıdır. Bir takım arızalar isabet etmesi veya incelediği konunun çok karmaşık olmasından dolayı eşyayı bütün yönleri ve ayrıntılarıyla bilemez. Akli hata ve yanlış algılamalardan korumak ve bu konuda ihtiyatlı davranmak gerekir. Bu

hususta Şu sözleri manidardır: "*Kim aklı kullanmada dikkatli ve ihtiyatlı olmaz, akıl erdiremeyeceği Şeylerin mahiyet ve tamamını anlamak ister, Hz. Peygamber'den bir işaret olmaksızın yetersiz ve sınırlı aklıyla Allah'ın hikmetlerinin tamamını kavramaya çalıŐırsa, aklına zulmeder ve ona kaldıramayacağı Şeyleri yüklemiş olur*". Akılların tek başına kavrayamadıkları iyiliklerle kötülüklerin

- ✓ haber ve duyu yoluyla,
- ✓ "*algılayanların*" (anlama becerisi olan, ibretle bakıp tefekkür eden veya akıllarından ve ilimlerinden istifade etmeyi bilen insanların) konuŐmaları ve diğerlerinin de kulak verip dinlemeleriyle ğrenilmeleri mümkün olur.

Yukarıda verilen bilgilerle ilgili olarak Mâturîdî, akıl-ilim-âlim ve ilim-amel iliŐkileri ile ilim ve limin önemini Şu anlama gelen ifadelerle açıklamaya çalıŐmıŐtır:

- ✓ "*Akıl ilmin önündedir, eşyanın sebebini ve delillerini bilir fakat eşyanın hakikatini bilemez. EŞyanın derinlemesine bilgilerine ulaŐmak ilimle mümkündür.*
- ✓ *Kuran'da bazı yerlerde yalnız (1) 'âlimler aklederler', (2) 'Kuran yetlerine tefekkür ve ibretle bakılınca âyet olurlar, yoksa bir Şey ifade etmezler'. denmesinin nedenleri:*

1. *Kuran'da misaller, anlaşılması zor şeylerin üzerindeki örtüyü açmak yani anlaşılmasını kolaylaştırmak için verilir. Âlim Allah'ın verdiği göz, kulak gibi duyu organlarından hakkıyla istifade ettiğinden bu misallerin niçin verildiğini akledebilir.*
  2. *Âyetlerin mesajlarından akleden, anlama becerisi olan, ibretle bakıp tefekkür eden veya akıllarından ve ilimlerinden istifade etmeyi bilen insanlar bir şeyler elde eder. İnat ve kibir içinde olanlar (şartlanmış olarak muhalefet edenler) hiç bir şey elde edemezler.*
- ✓ *İlimden, görmeden ve duymadan maksat bunlardan faydalanarak salih amel işlemektir. Bunlardan faydalanmayan kişi ilim sahibi olduğu halde ilmi olmayan, gözü bulunmasına rağmen gözü olmayan, kulak organı var olmasına halde kulağı olmayan birisi gibi değerlendirilir. Çünkü bunlardan gereğince faydalanmamış ve onlarla amel etmemiştir.”*

Tüm yukarıdaki açıklamalar normal bir insan için akli, güvenilir ve doğru bilgiye ulaştırıcı bir kaynak olmaktan çıkarmaz. Aksine akıl yürütmeyi reddeden kimse, kısır döngüye yol açar ve çelişkiye düşer. İnsana aklını kullanmaktan vazgeçmeyi telkin eden şeytanî vesveseden başka bir şey değildir. Şeytanın vesvesesi;

- ✓ kişiyi aklın ona doğru yolu göstermesinden alıkoymaya,
  - ✓ kişinin kafasını karıştırmaya ve kendine güvenini sarsmaya
- zemin hazırlar.

Mâtürîdî; ilhama ve sezgiye (kalbe doğmaya) mutlak bilgi kaynağı olarak yer vermez. İlham ve sezgiye dayalı olarak bilgi elde ettiklerini iddia edenlerin birbirlerinden farklı sonuçlara ulaşmalarını sebep göstererek, böyle bir iddiayı mantıksız bulur. Ona göre, bu bilgilerin kaynağı tek bir varlık, yani Allah olsaydı, ortaya konulan inançların farklı olmamaları ve kişilerin birbiriyle çelişmemeleri gerekirdi. Diğer taraftan bu tür bilginin doğruluğunu veya yanlışlığını akıl veya Kur'an yoluyla tayin etmek de mümkün değildir. Bu sebeple ilham ve sezgi, genel olarak herkesin kabul edebileceği bir bilgiyi veremez ve gerçeğe ulaştıramaz.

Kur'anda yüzlerce ayette "***insanlığın; aklını kullanmaya, idrake ve düşünmeye davet edilmesi***"; bu bağlamda Mâtürîdî'nin akli dinin bilgi kaynakları arasında sayan anlayışı, İslam dünyasının ilim ve fende yükselmesine; özellikle de matematik, fizik, astronomi ve kimya gibi ilimlerde öncülük yapmasına zemin hazırlamıştır.

Allah'ın Varlığı

Mâtürîdî'ye göre, Evren'in sonradan var olduğunu ortaya koymak, Allah'ın varlığını ispat için yeterli delildir. Bu âlemi ancak zat ve sıfatlarında **kadim**^[12] olan bir varlık yaratabilir. O da Allah'tır. Evreni ve her şeyi yarattığını elçiler göndererek insanlara haber vermiştir. Allah'tan başka hiçbir varlık bu sanatkârane kâinatı yarattığını iddia etmemiştir.

Duyularla da evrenin bir yaratıcı tarafından yaratıldığı idrak edilmektedir. Evrendeki her varlık yaratılır, değişim gösterir ve yok olur. Kadim bir varlıkta bunların (yaratılmanın, değişim göstermenin ve yok olmanın) vuku bulması mümkün değildir. Bütün bunlar, âlemin başlangıçta yokken dışarıdan bir güç tarafından varlık alanına çıkarıldığını göstermektedir. Âlem kendi kendine vücut bulsaydı, onda şu an izlenen zenginlikler oluşmaz, aksine tek düze bir şekil arz ederdi. Evrende görülen mükemmel yapı ve işleyiş, onun yaratıcısının ilim, kudret ve irade sahibi olduğunu gösterir.

Allah her şeyi bir hikmete göre yaratır. Her şeyin bir yaratılış sebebi, amacı ve hikmeti vardır. Allah'ın

---

[12] **Kadim**: Her zaman var olan, (başlangıcı ve sonu olmayan).

yarattıkları ve koyduğu yasalar aklın ilkeleri dışına çıkmaz.

İnsan; Allah'ın varlığı ve birliği (Tevhit inancı) ile Allah'a ibadetin gerekliliğini bireysel gayret göstererek, akıl yürütmeye ve tefekkürle bilir. Hatta akıl, *“Allah'ın bazı sıfatlarla nitelendiğine de kesinlikle hükmeder”*. Dolayısıyla Allah'ı bilmek aklen vaciptir. Bunun için akıl yeterlidir. Bu sebeple vahiy ulaşmayan kimse, bu hususlarda mazur görülmez. Resuller, Allah'ın varlığını kuvvetlendiren bilgilerin yanında şeriat (şerî hükümler ve ibadetlerin nasıl olacağı) konularındakileri de tebliğ ederler. İnsan aklıyla şerî hükümleri ve ibadetlerin nasıl olacağını bilemez. Bu nedenle Allah, insanın şeriat konusundaki mazeretini ortadan kaldırmak için Peygamberler göndermiştir.

Peygamber

Akıl;

- ✓ Allah'ın varlığını ve bunun vacib oluşunu bilebilirse de,
- ✓ peygamber gönderilmeden
  - ibadetlerin nasıl olacağını,
  - Allah'ın emir ve yasakları ile
  - diğer dinî hükümleri

tek başına bilemez.

Bu konudaki mazereti ortadan kaldırmak için de Peygamberler gönderilmiştir. Mâturîdî, bu görüşünü *"Müjdeleyici ve sakındırıcı olarak peygamberler gönderdik ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın! Allah izzet ve hikmet sahibidir."* ayeti ile ilgili yaptığı yorumda ortaya koymaktadır. Mâturîdî'ye göre, ayette dile getirilen bahaneleri gidermek için getirilen deliller, ibadetler ve dinî hükümler için söz konusudur. Çünkü onların bilgisine ulaşabilmenin tek aracı akıl değil vahiy(semî)dir. İnsanlar bu konuda Peygamberlerin gönderilmesinden sonra Allah'a her hangi bir mazerette bulunamazlar.

Aklın bir sınırı vardır, her şeyi kavrayamaz. Tıpkı duyu organlarına arıza geldiği gibi akla da gelebilir. Nefsani arzular, dünya telaşı, ruhsal durumlar, hastalık gibi hususlar akli meşgul etmekte ve onu gerçeği kavramaktan alıkoyabilmektedir. Bu sebeple insanlara yol gösterecek ve belirsizliğin baş gösterdiği durumlarda gerçeğe kılavuzluk edecek bir Allah elçisinin bulunması gerekmektedir. İnsan bir peygambere hem din hem de dünya açısından ihtiyaç duyar.

İman, yaratıcının insana yönelik mesajlarının bulunduğu nu kabul etmekle başlar. İlahî mesajları getirip tebliğ

eden, onu hayata geçiren ve insanlara öğreten peygamberlerdir.

Allah çok değerli bir varlık olan insanı ve onun uğruna yarattığı evreni yok olmak üzere boşuna yaratmaz. İnsanlar yaratıcının kılavuzluğu bulunmadan dirlik düzen içinde bulunamaz. Aralarında anlaşmazlık durumunda hakemlik görecektir, anlaşmazlığa düşenlerin gönüllerini birleştirecek birine ihtiyaç vardır. Bu peygamberdir. Dolayısıyla Allah'ın peygamber göndermesi, O'nun insanlığa bir lütfüdür.

Peygamberlik sorumlulukları kaldırmaz artırır, küçük hatalar yapmayı ve Allah'ın azabından korkmayı engellemez. Peygamberimiz Hz. Muhammed kendi inisiyatifi ile yaptığı bazı davranışlarından dolayı nadiren de olsa Allah (C.C.) tarafından uyarılmış, Kuran'da çeşitli ayetlerle ikaz edilmiştir.

Resûlullah'ın akli ve hissi mucizeleri vardır. Akli mucizesi ona indirilen Kuran'dır.

Din ve Şeriat

Mâturîdî dini, şeriattan ayırır. Ona göre,

✓ Din, inanç ve itikat olarak tanımlanırken;

- ✓ Şeriat; ibadetler, emir ve yasaklar ile diğ er dinî h uk mleri içerir.

Mâtürîdî'ye göre (Allah'ın bütün peygamberlere tebliğ ettiği Şekilde) din;

- ✓ Allah'ı birlemeye (tevhit inancı),
  - ✓ O'na kulluk etmeye,
  - ✓ ibadeti sadece Allah için yapmaya ve
  - ✓ Allah'a Ő kretmeye
- inanma ve iman etme ile
- ✓ ahlaki ilkelerden
- oluŐur.

Dinin bu unsurları, organlarla gerçekleŐtirilen davranıŐlar (ameller) olmayıp, zihinde ve kalpte yer tutan inançlardan (imandan) ibarettir. İnançlar, düşünce ve duygu alanına özgü davranıŐlar olup, baskı ve h kimiyetin kurulamayacağı değerlerdir. Hiçbir yaratık baŐkasının inancına buyruk olma veya ona engel teŐkil etme gücüne sahip değerdir.

Dinin unsurlarına taklit ve bilgi edinme yoluyla ulaŐılmaz. Onları bilmenin ve onlara inanmanın (kalben tasdikinin) yolu, kişinin kendisinin akıl yürütmesi, gayret etmesi, kanıt bulması ve araŐtırması yoluyla elde ettiği kesin bilgiden geçer. O halde din, hiçbir dıŐ etkinin baskı ve

zorlaması altında kalmaksızın özgür irade ve kalbî tasdikle gerçekleşen bir inançtır.

Mâtürîdî'ye göre din, Allah'ın bütün peygamberlere tebliğ ettiği, Allah katında mutlak olan ve değişmeyen İslam dinidir. Risalet görevini üstlenen bütün peygamberler ve nebiler;

- ✓ tevhid,
- ✓ Allah'a kulluk ve
- ✓ ahlaki ilkeleri ortak olan

tek bir dini bildirmek üzere gönderilmişlerdir. Bu din;

- ✓ Allah katında mutlak olan,
- ✓ ortadan kaldırılamayan ve değişmeyen,
- ✓ nefsi, bütün samimiyet ve içtenlikle Allah'a teslim eden ve
- ✓ Allah'a başka birisini ortak koşmayan

İslam dinidir.

İslam, bütün akılların gerekli kıldığı ve bütün yaratıkların yaratılışının şahadette bulunduğu tek dindir. Bu itibarla mutlak yol, Allah'ın yolu; mutlak din, Allah'ın dinidir. Mâtürîdî, İslam'ı tevhid dini, hak din, hanif dini, fıtrat dini, gerçek ve kesin delil ve kanıtlarla ayakta duran akıl dini olarak tanımlar.

Peygamberler tevhit, Allah'a kulluk ve ahlaki ilkelerden oluşan ortak ve tek bir din tebliğ etmiş olmalarına karşılık; onların şeriatları ve hukuki hükümleri birbirinden farklıdır. Şeriat; ibadetlerin miktarı, sayısı ve şekli ile şer'i hükümlerle ilgili bilgileri içerir. Farzlar, **hadler**^[13], emir ve yasaklardan oluşan şeriat, dinin peygamberinin geldiği dönemin şartlarına ve toplumsal ihtiyaçlara göre oluşturulan ve değişen boyutunu ifade etmektedir. Din kalbin fiili iken, şeriat daha çok diğer azaların fiilidir. Şeriat daha çok duylara hitap eden haram helal gibi hususları ilgilendirir. Sabit unsurlardan oluşan din hiçbir zaman değişmezken, şeriat peygamberden peygambere değişir. Hz. Muhammed'e gönderilen şeriat, daha önceki peygamberlerin dinini değil şeriatını değiştirmiştir. Kıyamete kadar başka bir peygamber gelmeyeceğinden Hz. Muhammed'in şeriatı devam edecektir.

Mâtürîdî;

- ✓ imanı (dini) kalbin, yani aklın fiili;
- ✓ şeriat'ı (amelleri/ibadetleri), bedeninin veya diğer azaların fiili

---

[13] Hadler: Bir hukuk terimi olarak hadler; İslâmî ölçüler, İslâm Dininin ortaya koyduğu helâl-haram sınırları, miktarı ve niteliği nasslarda belirlenmiş olan şer'i cezalar demektir.

kabul eder. Ona göre akılla din ve şeriatla vahiy arasında zorunlu bir ilişki vardır.

Mâtürîdî, din (iman) ve şeriat (amel) ayrımını çağrıştıran bazı ayetleri delil göstererek, bir kısım farzları terk eden müminlere, Allah'ın *“Ey inananlar!”* şeklinde hitap etmeye devam ettiğini söylemekte. Şayet din (iman), şeriatı da kapsamış olsaydı, bir kısım farzları terk eden kimselere Allah'ın *“Ey imanın bir kısmını istisna eden inananlar!”* diye hitap etmesi gerekirdi demektedir. Ona göre *“dini (imani) bütün farzların ismi olarak kabul edenlerin bu anlayışı”* geçersiz ve tutarsızdır.

Mâtürîdî'ye göre, belli dönemin şartları içerisinde şekillenen şeriatın ilahi ve beşeri olmak üzere iki yönü vardır:

- ✓ Allah, her hangi bir hükmün süresi bittiğinde süresi belirli yeni hükümler ve şeriatlar koyar. Bunu bazen kendisi kitabıyla bazen de Resulünün diliyle açıklar.
- ✓ Şeriatdaki her hangi bir hükmün varlık sebebinin ortadan kalkması halinde veya süresinin sona ermesi durumunda beşer aklıyla, yani içtihatla bu hüküm uygulamadan kaldırılabilir (içtihatla nesih). Mâtürîdî bu konuda *“Kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlara zekâttan pay verilmesi”* hükmünün Hz. Ömer tarafından uygulamadan kaldırılmasını örnek verir.

Şer'i hükümlerde neshin (uygulamadan kaldırma işleminin) ne zaman ve nasıl olacağını aklın yetkisine bırakmış ve şöyle demiştir: *“Nesihten kaçınmanın aklen imkânsız hale geldiği durumlarda nesihten kaçınmanın mümkün olduğu durumlarda ise caiz değildir”*.

- ✓ Bir hükmün uygulamadan kaldırma işlemi, ayetin hükmünün ebediyen ortadan kaldırılması şeklinde anlaşılmalıdır. Varlık sebebinin devam ettiği ortam ve toplumlarda veya ihtiyaç doğduğunda, o hüküm tekrar uygulamaya konulur.

Mümin, Günahkâr Mümin ve Kâfir

Mâtürîdî'ye göre kişi;

- ✓ Allah'ın birliğini ve Hz. Muhammed'in Resul olduğunu gönülden benimsemek,
- ✓ gerçekten mümin olduğunu kalbiyle tasdik etmek ve
- ✓ imanını ve mümin olduğunu açıkça, şek ve şüpheyeye yer vermeden ifade etmek

suretiyle mümin ve müslüman sıfatı kazanmış olur. Bu şartlarda günah işlediğinde dinden çıkmış olmaz ancak günahkâr, fâsık yani ahlaksız mümin olur; Allah'ın cezalandırma veya cehennemine koyma tehdidinin muhatabıdır. Allah, isterse ahrette böyle birinin günahını

bağışlar veya o kişiyi cezalandırır. Ebedi cehennemine koymakla tehdit ettiği kulunu, rahmeti sebebiyle affedebilir. Mümin, ne günahından dolayı korkup ümitsizliğe kapılmalı, ne de affedileceği ümidiyle güven içerisinde yaşamalı; kaygı (korku) ve ümit arasında bir tavır takınmalıdır.

Mümin kişi, iyi amelleri (1) hafife alamaz ve (2) inkâr edemez. Kişi iyi amelleri hafife alarak ve/veya inkâr ederek günah işlediğinde imanını kaybeder, dinden çıkmış (kâfir) olur.

İman ya taklidî iman veyahut sağlam aklî temellendirmelere, bilgi ve delillere dayandıran imandır. Mâturîdî'ye göre kimin imanı taklidî imansa, onun imanı hakikî bir iman değildir ve o zor durumda Allah'ın hususi bir lütfü olmazsa imanından vazgeçirilebilir. Kimin imanı da akılla elde edilen bir imansa, onu kimse imanından geri çeviremez, zira o bu imanın güzelliğini ve hakikatini akılla anlamıştır.

Mümin, "Allah'ın birliğini ve Hz. Muhammed'in resul olduğunu" özgür iradesi ve **ihtiyarıyla**^[14] tasdik eden, bu tasdikini sağlam aklî temellendirmelere, bilgi ve delillere

---

[14] **İhtiyar**: İstemek, arzu etmek. Razi olmak. Katlanmak. Seçmek. Tensib etmek. Seçilmek.

dayandıran kişidir. Bunu başaramayan kişinin taklit yolu ile inanması mazur görülemez, böyle biri hakikaten iman etmiş olamaz. Asıl iman, kişinin kendi aklı ve düşüncesiyle güzelliğini ve hakikatini bildiği imandır. Böyle bir imana sahip kişi, hiç kimse tarafından saptırılamaz.

Mâtürîdî'nin tarif ettiği müminler (Müslümanlar, inananlar) imanlarında eşittirler, birinin imanı diğerinden daha üstün veya daha az değildir. Farklılık sadece amellerde söz konusudur. İyi ameller, iman olmayıp imanın dışındaki farzlardır. Namaz, oruç, zekât ve hac gibi iyi ameller imanın unsurları değil, imanın dışında birer farz veya iman ve İslam'ın ilkeleridir. İyi amellere inanmak ayrı, farz olduklarını bilme halinde yerine getirmek ayrıdır. İyi amelin farz olduğuna inanmayan kâfir, inandığı halde yerine getirmeyen günahkâr mümindir.

Din ve Akıl

Mâtürîdî, din konusunda akli yetkili olarak görmektedir. Allah'ı bilmek aklen vaciptir. Eğer Allah hiç bir Resul göndermeseydi, yine de insanların akıllarıyla Allah'ın varlığını, birliğini ve evrenin yaratıcısı olduğunu bilmesi gerekirdi. İnsan, bireysel gayret göstererek, tefekkür ederek bunları akıl yoluyla bilir. Hatta akıl, "*Allah'ın layık*

olduğu bazı sıfatlarla nitelendiğine de kesinlikle hükmeder". Bu sebeple vahiy ulaşmayan kimse, din konusunda mazur görülmez ve bundan sorumludur. Allah'ın varlığı ve birliğini bilmede, sadece Allah'a ibadet edilmesinin gerekliliği konusunda hiç bir insanın Allah'a karşı bir mazeret uydurması mümkün değildir.

Allah hiçbir şeyi bütün yönleri ile zararlı, çirkin ve kötü yaratmamıştır. Her şeyde mutlaka bir fayda, güzellik ve iyilik bulunmaktadır. Bir şeyin yasak ve haram kılınması, zararlı ve kötü yönlerinin fazlalığından, kulun fiili üzerinde olumsuz etki bırakmasındandır.

Matüridi'ye göre insan aklının idraki açısından eşya ve işler üç grupta değerlendirilir. Bunlar;

- 1) **vacip** (insan aklının doğruluğunu/güzelliğini/yararlılığını anlayabildiği),
- 2) **mümteni** (insan aklının yanlışlığını/çirkinliğini/zararlılığını idrak edebildiği) ve
- 3) **mümkün** (sürekli değişebilir olduğu için insan aklının tek başına karar veremediği ancak bazı alternatifler ortaya koyduğu)

olarak tasnif edilirler. Bazı şeylerin aklî açıdan vacip veya mümteni olması akıl tarafından idrak edilir. Örnek vermek gerekirse

- ✓ nimet veren Allah'ı tanıma ve O'na şükretmenin **vacip**;
- ✓ nimet veren Allah'ı inkâr ve O'na nankörlük etmenin **mümteni** olması gibi.

Bu örneklerden de anlaşıldığı gibi, güzel ahlakın denetimindeki akıl nimeti, vacip ve mümteni konusunda karar verecek şekilde yaratılmıştır.

Mümkün ise farklı konumların bulunduğu ve değişken olabilen alandır. Akıl, bu kısımda, derinlemesine araştırdıktan ve üzerinde düşündükten sonra mümkün olabilecek seçenekleri sunabilir. Ancak bu alan değişken olabildiği için, akıl her hangi bir seçeneğin vacip kılınması veya mümteni olmasında karar veremez. Burada mümkün alternatifleri arasından tercihe şayan olanın belirlenmesinde ve aklın mümkün, vacip ve mümteni olanı belirlemesinde yetersiz kalması durumlarında insanlara hakikatleri öğretecek bir Peygamber'e ihtiyaç duyulur. Peygamber'in semîne ihtiyaç vardır. Peygamberler aklen mümkün olanı açıklamakla görevlendirilmiştir ve her peygambere ait şeriat, bu mümkün olabilecek alanla ilgilidir. Peygamberin vahiyle bir konuyu bildirmesi kesin doğru bilgidir. Şeriat da bir şeyi iyi olduğu için emretmiş, kötü ve zararlı olduğu için yasaklamıştır. Din bu hususlarda akılla birleşmiştir. Yalnız

aklın, mükâfat ve cezayı, ahrette olan haram ve helali belirleme yetkisi yoktur; bu yetkiler Allah'a aittir.

Müminin Sorumluluğu

Mâtürîdî'ye göre Allah, insana yol gösterici olarak akıl ve duyular vermiş, Kuran ayetleri göndermiş; herhangi bir fiile karar vermek için cüzi irade ve eylemde bulunabilmek için de güç ve kuvvet vermiştir. Bunlarla teçhiz edilen insana bazı görev ve sorumluluklar yüklemiş, karşılığında mükâfat ve ceza koymuştur. İnsan herhangi bir fiili özgün iradesi ile seçer ve gücüyle işler, dolayısıyla o fiilden sorumludur. Ancak kulun bütün fiillerinin yaratılması, her şeyin yaratıcı Allah'ın kudretiyle olur.

Mâtürîdî'ye göre Allah insanı; güç yetirebileceği şeylerden sorumlu tutar, güç yetiremeyeceği ibadet ve taatlerle yükümlü kılmaz, yapamayacağı şeylere karşı daha ağırlıyla cezalandırmaz. Allah akla dayalı olarak veya vahiy yoluyla ne emretmişse, onun anlaşılması için bir yol göstermiştir. Bunu anlayamayacak düzeyde olan bir kimse ilahi emrin muhatabı olamaz. Bu emirler akıl ve akli deliller yoluyla bilinebilir.

Mâtürîdî'nin anlayışına göre bir eylem taklide değil sağlam bilgiye dayandırılmalıdır. Kişinin fikrinin,

inancının ve doğru olan bilgisinin yapacağı eylemi yönlendirmesi gerekir.

Mâtürîdîliğin Tarihi Gelişimi

İmam Mâtürîdî, vahiy ve akıl taraftarlığının Ebû Hanîfe'den sonraki en mühim temsilcilerindendir. Köklü bir kelam ekolünün gelişmesinde önemli bir rol oynadı. İmam Mâtürîdî ve onu izleyen bilginler tarafından Türkistan kültür çevresinde yeni bir kelamî gelenek kuruldu. Pek çok kelamcı onun görüşlerini takip etti.

Mâtürîdî kelamına ait eserlerin çoğu Sâ mânîler, Karahanlılar ve Selçukluların sağladığı ilmi ve kültürel ortamda yazıldı. Yazılan eserler, Osmanlının kuruluş yıllarına kadar Anadolu, Kafkasya ve Balkanlara taşındı. Bu dönemlerde Mâtürîdîlik bütün Türkistan'a ve İslam dünyasının kuzeyinde yayıldı. Bu coğrafyalarda bilimsel çalışmalar yapan ve dünyanın varoluşu hususunda felsefi/bilimsel görüşler ileri süren birçok bilim adamı kendi çalışmalarına cevaz verecek dini görüşe kavuşmuş oldu. İslam tarihinin o kesiti incelendiğinde bilimsel araştırma ve buluşların en yoğun yapıldığı, en çok eserin verildiği dönem olduğu görülecektir. İslam dünyası her yönden altın çağını yaşamaktaydı. Daha sonraki dönemde ne yazık ki bu süreç Moğol istilasıyla kesintiye uğratılmıştır. Moğol istilası sonlandığında ise neredeyse

İslam dünyasında bu tür çalışmaların yapıldığı Türkistan'dan başka coğrafya kalmamıştır.

İmam Mâtürîdî'nin yaşadığı dönemde İslam dünyasının güneyinde yaşayan bazı din âlimleri ve bunların takipçileri, *“yöneticilerin, dini liderleri yanlarına çekme ve politikaları doğrultusunda kullanma”* yaklaşımına ayak uydurmuşlar, genellikle

- ✓ devlet reisi seçimi meselesinde Dört Halife dönemindeki seçim sistemini önermek yerine babadan oğula geçen saltanatın uygulanmasına sessiz kalmışlar;
- ✓ kargaşaya neden olacağı ve toplumu felakete götüreceği saikını bahane ederek
  - *“en kötü lider (Emir) lidersizlikten iyidir”* prensibine karşı çıkmamışlar ve
  - iktidarın yanlışlarını düzeltme amacıyla yapılacak hareketleri desteklememişler, bilakis telkinleriyle engellemişler;
- ✓ teslimiyetçi kader anlayışlarından kaynaklanan, *“yöneticilerinin almış olduğu kararların arkasında Allah'ın bulunduğu”* düşüncesinin yerleşmesine sebep olmuşlardır.

Bu âlimler ve takipçileri, Peygamberimizin ilmin önemi hakkındaki hadislerinde geçen ilimden kastın “amelî ilim” olduğunu ileri sürmüşler, aklî ilimlere karşı tavır almışlardır.

Neticede İslam dünyasının güney kanadı; nakle dayanan, İslam’ı temel kaynaklarından araştırmayan, akli yeterince kullanmayan, teslimiyetçi bir yaklaşımla yapılan yanlışları düzeltme basiretini gösteremeyen ve aklî ilimlere gereken önemi vermeyen bir anlayış sonucu hızla gerilemiştir. Mısır dışında bu topraklar üzerinde köklü büyük bir medeniyet bir daha kurulamamıştır. Mısır’da hüküm süren, yönetici ve askeri kesimi Türk ve Mâtürîdî görüşte olan Memluk Devleti; basiretsiz hükümdarların yerine daha faziletli ve ehil hükümdarların getirilmesi, bunların emirler ve bürokrasi tarafından denetlenmesi sayesinde, yüzlerce yıl iyi yönetim örneği sergilemiş, huzur ve asayiş kaynağı olmuştur.

Türklerin yaşadığı coğrafyada ise Mâtürîdîlik, Hanefîlikle birlikte yayılmaya başlamıştır. Mâtürîdî’nin Kitâbü't-Tevhîd ve Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ı, Türk’lerin dini düşünce tarihi açısından çok önem arz etmiştir. Onun bu eserleriyle akılcılık ve hoş görü, din anlayışımızın temel taşları olmuştur.

Mâtürîdîliğin hâkim olduğu kültür havzasında Ahmed Yesevî, Hacı Bektâş-ı Velî ve Yûnus Emre gibi büyük Türk mutasavvıfları yetişmiştir. Bu büyüklerimiz ana dilde ve hitap ettikleri insanımızın anlayacağı seviyede İslam'ı irşada devam etmişlerdir. Bu sayede Kur'an ile Türk kültürü arasında

- kadına saygı, hoşgörü, farklı anlayıştakilerle bir arada yaşama, doğruluk, alçak gönüllülük, misafirperverlik, nefesine hâkim olma, kanaatkârlık, kazançta helal olana yönelme, ahde vefa, merhamet, fedakârlık, töreye göre hareket etme, selamlaşma, gönül alma, atalara saygı ile millet, vatan ve ilim sevgisi... gibi

ortak noktalar gösterilmiştir.

Tüm bu gayretler, Milletimizin İslâm Dini'ni kavramasına ve bütün benliğiyle özümsemesine yardımcı olmuş. Geleneksel Türk kültürü İslâm Dini'yle yoğrulmuş, hem iyi bir Müslüman olma hem de millî benliği koruma başarılımıştır.

Türk boylarının Hanefî-Mâtürîdî çizgide bir din anlayışı etrafında sıkı sıkıya kenetlenmesi, kökü geçmişe dayanan ve İslamiyet'le beslenen **Türk Dünya Nizâmı'nın**^[15]

---

[15] **Türk Dünya Nizâmının Millî, İslamî ve İnsanî Esasları:** Türk Dünya Nizâmında milliyet, din ve insanlık idealleri ahenkli şekilde kaynaşmış ve dünya nizâmı hâlinde yükselmiştir. Türklerde milli

canlanıp gelişmesine zemin hazırlamıştır. Türk Dünya Nizâmı; milliyet, din ve insanlık ideallerini ahenkli şekilde kaynaştırmış, bu çerçevede

- ✓ milli hudutlar genişleyip yabancı kavim ve dinler üzerinde kurulu büyük devletlerimiz meydana çıktıkça, milliyet duygularını insanlık ideali ile birleştirmiş;
- ✓ sosyal adalete ve nizâma bağlı milli devlet ve demokratik cemiyet anlayışını yerleştirmiş,
- ✓ yabancı dinlere saygı göstermiş,
- ✓ Türk devletlerinin yöneticilerini geçmişte olduğu gibi İslâm çağında da dindar ve Allaha samimi kalp ile inanan, mazlumun yanında ve zalimin karşısında olan, adalet dağıtan “*Cihan ailesinin babaları*” mevkiine yükseltmiştir.

---

hudutlar genişleyip yabancı kavim ve dinler üzerinde kurulu büyük devletler meydana çıktıkça, milliyet duygularının insanlık ideali ile birleşmesi ve yükselmesi kolay olmuştur. Sosyal adalet ve nizâma bağlı milli devlet ve demokratik cemiyet anlayışının gelişmesi sayesinde milletin babası sayılmakta olan Türk hükümdarları büyük devlet halinde ve özellikle İslâm çağında derhal “Cihan ailesinin babası” mevkiine yükseliyor ve bunu bizzat ifade ediyorlardı. Türkler Şamanî devrinde de ne kadar dindar ve Allaha inanmış idiyse yabancı dinlere saygı göstermeyi o derece kendi hâkimiyet, adâlet ve insanlık duygularına uygun buluyorlardı. İşte Türk Cihân hâkimiyeti ve dünya nizâmı mefkûreleri de bu temeller üzerinde ve bu sayede gelişmiştir (TÜRK CİHÂN HÂKİMİYETİ MEFKÛRESİ TARİHİ).

Bu temeller üzerinde geliştirilen “*Türk Cihan Hâkimiyeti ve Dünya Nizâmı Mefkûreleri*”, Selçuklu ve Osmanlı adıyla bilinen büyük Türk devletlerinin kurulmasına zemin hazırlamış ve uzun süreler yaşatılmalarına vesile olmuştur.

Anadolu; Mâtürîdîliğin kültür havzasında doğan Yesevî Tarikatının öğretilerine (*Allaha iman, “Ehl-i beyt” sevgisi, bilime saygı, kadına saygı, riyasız ibadet, emeğe değer verme ve yaratılmışa sevgiye*) sıkı sıkıya bağlı olan Türkmen aşiretlerinin sürekli yerleşimiyle, Türk sosyokültürel ve dini algılarının yaşandığı bir iklim oldu. Bu ortam ileriki dönemde Cihan Devletine dönüşecek bir yapının daha sağlam bir temele oturmasını sağlayacaktı.

Takip eden dönemde Türk Milleti, İslâm Dini’nde kendi kültürleriyle uyumlu unsurlar bularak kimliğini kaybetmemiş, dilini ve diğer kültür unsurlarını, İslâm’ı yaşayarak korumasını bilmiştir. Bunda etkili olan hususlar:

- ✓ Matürîdî gibi büyük din bilginleri sayesinde İslâm, (hurafeden ve Arap ırkçılığından kaynaklanan taassuplardan arındırılarak) Kuran’a ve Sünnet’e uygun anlaşılıp yaşanmaya başlanmış, akli ön planda tutan inanışa (akılcı, hoş görülü anlayışa) bağlanılmış.

- ✓ Hoca Ahmet Yesevî öğretisi tasavvufi yaşayışta kucaklayıcı, sevdirci bir anlayışı benimsenmiş.
- ✓ Türk tarihi, edebiyatı, destanları, efsâneleri... İslâmi ruh ve motiflerle yeniden düzenlenmiş.
- ✓ İslâm Dini, Türk kimliği kaybedilmeden yaşayarak, İslâm düşünce hayatına önemli katkılarda bulunulmuştur.

Bu sayede Türk millî kimliği ile bütünleştirilen İslâm Dini, Türk kültürüne, hayatına ve medeniyetine damgasını vurup onu yeniden yoğururken, aynı zamanda Türklerin İslâm Dini ile olan bağları da çok güçlenmiş ve derinleşmiştir.

Selçuklular döneminde, Eş'arilik resmî bir mezhep olarak benimsenmiş ve Nizamiye Medreseleri kurulmuş, aynı zamanda Hanefî-Maturidîlerin kendi medreselerinde Hanefî-Mâtürîdî kültürü okutulmaya devam edilmiştir. Bu dönem Mâtürîdî'nin görüşlerini savunan âlimlerin yetişmesi bakımından verimli olmuş; Hanefî- Mâtürîdî çizgide hem fıkıh hem de kelim sahasında çok sayıda önemli eserler yazılmıştır. Nizamiye medreselerinde okutulan felsefi Eş'arîliğin tesirinde Mâtürîdîlik ve Eş'arîliğin sentezi olan metinler de üretilmiştir. Bu medreselerde yetişen Râzi ve Eş'arî âlimler zaman zaman

Hanefilik ve Mâtürîdîliğin karşısında yer almışlar ve iki grup arasında tartışmalar da başlatılmıştır.

Osmanlıların ilk zamanlarında Anadolu'da medreselerden yetişen âlimler, sahalarında derinleşmek veya ihtisas yapmak gayesi ile, genellikle Suriye, Irak ve 'Mısır'a giderlerdi. Buralarda tefsir, hadis, fıkıh ve edebiyat gibi ilimler daha çok gelişme göstermişti. Buna karşılık kelim ve felsefe gibi akli ilimlerde, Semerkant ve Buhara çevresi tercih ediliyordu.

Timur döneminde Aşağı Türkistan'ın (Mâverâünnehir'in) çeşitli şehirlerinde kurulan medreselerde Mâtürîdîlik hâkim görüştü. Buralarda İslami ilimler yanında fen, matematik ve astronomi sahasında önemli ilerlemeler kaydedildi. Timur'un Anadolu'ya gelişinden sonra, Osmanlı Semerkant'taki ilmi ve dini gelişmeleri takibe başladı. Mâtürîdîlik, İstanbul'un fethine kadarki Osmanlı'nın ilk döneminde büyük ilgi gördü.

İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmet devletinin altyapısının bilimsel temellere dayandırılması gereğini biliyordu. Anadolu'daki ve Timur imparatorluğundaki ilim adamlarını ülkesine davet etti. Davete icap edip gelenlere çok itibar gösterdi, taltif etti. Gelen âlimlere, kurduğu Fatih medreselerinde eğitim verme imkânı tanıdı. Bu medreselerde değişik görüşler üzerine

tartışmalar yapılıyor, ideal yöntemlerin tespitine çalışılıyordu. Kendisi de çok iyi bir eğitim almış olan Fatih, ülkesinin başkentindeki bu ilmi hayattan ziyadesi ile memnun olmakta ve bu tür cemiyetlere katılmakta, görüşlerini belirtmekteydi.

Kelam konularında yapılan tartışmaların;

- ✓ akılcılığı öneren Mâtürîdîlik mezhebinin yaygın olarak yaşandığı Türkistan kökenli ve o coğrafyada iktidar olan Timur İmparatorluğu yöneticileri tarafından takdir gören alimler,
  - ✓ kelam eğitimini Eşari ekolü üzerine almış Anadolu Hanefi mezhebinden Türk alimler ve
  - ✓ yine İmam Eş'ari'nin takipçilerinden olan yakın Arap coğrafyasından gelmiş olan Arap kökenli alimlerin
- arasında yapıldığı, dönemin kaynaklarında görülmektedir.

Mâtürîdîlik görüşlerini savunan Türkistanlı âlimlerin en tanınmışları Ali Kuşçu, Eş'arilik ve onu destekleyen İmam Gazali ile Fahreddin Razi'nin görüşlerini savunan taraftan ileri çıkan ise Hocezade Muslihiddin Mustafa'dır.

Bu iki ekolün hararetli kelam tartışmalarında Hocezade Muslihiddin Mustafa'nın etkisiyle, Eş'ari okuluna bağlı olanların görüşleri ağırlık kazanmış; Osmanlı ulemasının

tercihi de amelde İmamı Azam'ın görüşleri, itikadi mezhep seçiminde ise Eş'ari görüşler doğrultusunda olmuştur. Bazı araştırmacılara göre bu tercihte Mâtürîdîliğin;

- ✓ devlet başkanının saltanat sistemindeki gibi babadan oğula geçmesi şeklinde değil de, İslam tarihinde Dört Halife döneminde olduğu gibi seçim yoluyla ve liyakat esasına göre yapılmasını savunması,
- ✓ Emevi ve Abbasi iktidarlarının almış olduğu yanlış kararlara sağlam dini referanslarla karşı çıkmış İmamı Azam Ebu Hanife geleneğinden gelmesi

gibi özelliklerinin rol oynamıştır. Mâtürîdîliğin yukarıdaki hassasiyetlerine karşılık; Eş'ari âlimler genel olarak, saltanatın babadan oğla geçmesinde sakınca görmemiş, devlet başkanında reşitlik ve fazilet aramamıştır. Devlet başkanı büyük günah işlese bile, hallinin karışıklığa sebep olacağını ileri sürerek ona müdahil olunmamasını, en kötü yönetimin yönetimsizlikten iyi olduğu görüşlerini savunmuştur. Eş'arilik, bu kabulleriyle saltanat yönetimine daha uygun bulunarak tercih edilmiş olabilir.

Fatih Sultan Mehmet'in talebi ile İstanbul'a gelmiş olan Timur İmparatorluğu âlimleri, itikadî mezhep tercihin yanlışlığı konusunda uyarılarını sürekli olarak yapmışlar, fakat her hangi gelişme olmamıştır. Bunların bir kısmı

yine Türkistan'a dönmüşler, Ali Kuşçu gibi bir kısım âlim ise geldikleri coğrafya kadar Türk olan bu topraklarda kalmaya karar vermişlerdir.

Gazalî ve Fahreddîn Râzî'nin görüşleri doğrultusundaki Eş'arîlik, devlet yönetiminde etkili olmaya devam etmiş, zamanla Hanefi-Mâtürîdî kimliğinin zayıflamasına neden olmuştur.

Yine bazı araştırmacılara göre; Yavuz Sultan Selim'in Hicaz ve Mısır seferi dönüşü, yanında getirdiği iki bin civarındaki Eş'ari ekolüne sahip din âlimi, Osmanlı medreseleri, yönetimi ve coğrafyasında dinin algılanışının gittikçe daraltılmasında etkili olmuştur. Osmanlı medreselerinde Mâtürîdîlik görüşüne hâkim kuşak Kanuni zamanına kadar gelmiş, fakat ilmi sahada fazla bir etkinlik gösterememiştir. Seyrek de olsa İbn Kemal Paşa (1534) ve Akkirmani (1760) gibi âlimler İmam Mâtürîdî ve onun din anlayışını destekleyen eserler vermeye devam etmişler.

Böylelikle Fatih dönemine kadar gelen ilmi çalışmalar ve yükseliş, Fatih Sultan Mehmet'ten sonra yavaşlamaya başlamış, Kanuni döneminden sonra ise duraklamıştır. Takip eden süreçte zaman zaman istisnaları olsa da, genelde Emeviler ve Abbasilerdeki gibi yönetimin

kanatları altında ve onun kararları ile uzlaşmış din adamları sınıfı oluşmuştur.

Müslümanlıkta ilmin önemi, Peygamberimizin

- ✓ “İlim öğrenmek her Müslüman’a farzdır”,
- ✓ “İlim Müslüman’ın kayıp malıdır onu nerede bulsa almalıdır” ve
- ✓ “İlim Çin’de bile olsa gidip onu alınız”

hadisleriyle ortaya konmuştu. Mâtürîdî bu hadislerde geçen “ilim” sözcüğünü maddi ve manevi ilimler olarak algılamakta, Osmanlı medreselerinde etkili olan gruplar bu sözcüğü manevi ilimler olarak empoze etmişler ve bu anlayış, Maturidilik’ten gelen akli ilimlerin medreselerde okutulmasına zaman içinde son vermiştir. Bazı araştırmacılara göre; Osmanlı tarihi incelendiğinde Fatih’ten sonra dinî konularda verilen eserlerin dışında tıp, kimya, fizik, astronomi ve bunun gibi dallarda eser veren ilim adamı çok azdır. 12. ve 13. yüzyıllarda olduğu kadar İslam dünyasında bir ilim ortamı olmamış, sadece dini ve sosyal alanlarda eserler verilmiştir.

Bazı araştırmacılara göre:

- ✓ Mâtürîdîliğin ihmalî Türk dinî düşüncesine pahalıya mal olmuştur. Türk toplumu Mâtürîdîlik ve Yesevî sûfîliğinden uzaklaşmaya, Bağdat ve Horasan merkezli Eş’arîlikle eklemlenen teslimiyetçi sûfîliğe

yaklaşmaya başlamıştır. Hanefilik, teslimiyetçi sûfliğe yaklaştırılarak korunmuş, fakat Mâtürîdîlik kimliği silikleşmiştir. Osmanlıda sözde benimsenen fıkihta Hanefî düşünce de etkin bir şekilde eyleme dönüşmemiş, özellikle medrese eğitimi bundan nasibini almamıştır.

- ✓ Oluşan süreç Osmanlı'yı kendisinin içinden çıktığı Türkmenlere yabancılaştırmış, hatta zaman zaman düşmanlaştırmıştır. Devletin zayıflaması ve zayıflayan kurumların içinde sistem gereği yer almış olan devşirmeler, devletin kurucusu olan asli unsura düşman ve kindar kesilmiştir. Bu dönmeler bozulan dini atmosferi, kendilerini savunmak ve menfaatlerini korumak için kullanmışlardır.
- ✓ Osmanlı'nın Mâtürîdî kelamına yer vermemesi, asırlar içerisinde yeniliklere açılmadan çöküşe geçmesine, dini ve fikri yapısında büyük kayıplara sebep olmuştur.
- ✓ Türkiye Cumhuriyeti'nin de bu akılcı din anlayışını eyleme geçirememesi, bu kayıpların menfi etkilerinin günümüzde de yaşanmasına neden olmaktadır.

Yazıcıoğlu'na göre; zamanımızda din felsefesi olan ve Mâtürîdî ekolüne ait Ebu'l-Mu'în Nesefî tarafından

geliştirilen “Semantik Metot” bırakılmayıp devam ettirilseydi, kelam ilminin boyutları bugün çok daha değişik olacak, İslam inanç ve felsefesi çok daha akılcı, felsefi ve etkili bir şekilde izah edilebilecekti.

İslâm'ı, Kuran'a ve peygamberimizin sünnetlerine uygun anlama ve anlatma gayreti göstermiş olan Mâtürîdî, yeterince anlaşılrsa ve anlatılsaydı, büyük ihtimalle Dünyada bilim çevrelerinin çoğu Müslüman olur, İslam âlemi insanlığa güzel hizmetler sunmaya devam ederdi. Gereken önem verilseydi, pek çok düşünürümüzün paylaştığı gibi *“gerek din anlayışımız, gerekse İslam Kültür ve Medeniyeti her halde bugünkünden çok farklı olurdu”*.

Her şeye rağmen:

- ✓ Sahip olduğumuz köklü kültür mirasımız yanında Ebu Hanife, Matüridî ve öğrencileri, Ahmet Yesevî, Hacı Bektaş Velî, Mevlana, Yunus Emre... gibi Türk toplumunun takip ettiği önderlerinin İslâm Dini'ni doğru yorumlamaları sayesinde
  - İslâmiyet aslına sadık kalınarak Türk kültürü ile kaynaştırılmış,
  - milletimiz, Kur'an ve Sünnet'e karıştırılmak istenen Arap kültürü ile asimile edilememiş, varlığını devam ettirmiş.

- ✓ XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yazılan Bektaşî erkânnâmelerinde Mâtürîdîliğe yönelik atıflar yer almış.
- ✓ Hacı Bektâş-ı Velî'nin Makâlâtı'nda Mâtürîdî'nin savunduğu akılcı din anlayışı ve iman tasavvuru izleri devam etmiş.
- ✓ Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuyla Mâtürîdîlik daha fazla ilgi görmeye ve öğretilmeye başlanmış, bu alanda araştırmalar yoğunlaşmıştır.

Tüm bunlar teselli kaynağımız ve geleceğe ümitle bakmamıza vesile olmaktadır.

Teşekkür

Bu derlemenin hazırlanmasında önemli ölçüde **Prof Dr. Sönmez KUTLU**'nun aşağıda "*Kaynaklar*" kısmında verilen eserlerinden yararlanılmıştır. Bu vesile ile kendisine teşekkürü bir borç bilirim.

Kaynaklar

ECER, Yrd. Doç. Dr. A. Vehbi. Matûridî'nin Türk Kültüründeki Yeri. Hikmet Yurdu, İmam Matûridî ve Matûridîlik Özel Sayısı, Yıl: 2, S.4 (Temmuz-Aralık 2009), ss. 91 – 107.

ECER, Yrd. Doç. Dr.A. Vehbi. 2015. 115 Soruda Türk Alimi İman Matûridî. Oğuz Çetinoğlu'nun röportajı. Yesevi Yayıncılık, İstanbul.

KUTLU, Prof. Dr. Sönmez. 2011. TÜRKLER VE İSLÂM TASAVVURU. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları.

KUTLU, Prof. Dr. Sönmez. 2011. MÂTURÎDÎ AKILCILIĞI VE GÜNÜMÜZ SORUNLARINI ÇÖZMEYE KATKISI. e-makâlât Mezhep Araştırmaları, II/1 (Bahar 2009), ss. 7-41

KUTLU, Prof. Dr. Sönmez. 2014. Maturidi Kimdir? Maturidilik Nedir?: <http://maturidiyeseviotagi.com/maturidi-kimdir.html>

KUTLU, Prof. Dr. Sönmez. 2014. Maturidi ve İman-Amel İlişkisi: <http://maturidiyeseviotagi.com/maturidi-ve-iman-amel-iliskisi.html>

KUTLU, Prof. Dr. Sönmez. 2015. Türk Din Anlayışı Maturidi ve Maturidilik: <http://maturidiyeseviotagi.com/turk-din-anlayisi-maturidi-ve-maturidilik.html>

TUNÇPINAR, Ahmed Said. 2010. EBÛ MANSÛR EL-MÂTURÎDÎ'NİN TE'VÎLÂTU'L-KUR'ÂN ADLI TEFSİRİNİN

EĞİTİM VE DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.
Yüksek Lisans Tezi. Ank. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilimi.

TURAN, Prof. Dr. Osman. 1997. TÜRK CİHÂN HÂKİMİYETİ
MEFKÛRESİ TARİHİ. 10. Baskı. Boğaziçi Yayınları.
İstanbul.

YAZICIOĞLU, Doç. Dr. Mustafa Sait. Mâturîdi Kalam
Ekolü'nün İki Büyük Siması: Ebû Mansûr Mâturîdî ve
Ebu'l-Mu'în Neseî

[http://tr.wikipedia.org/wiki/Ebu_Mansur_el-
Mat%C3%BCrid%C3%AE](http://tr.wikipedia.org/wiki/Ebu_Mansur_el-Mat%C3%BCrid%C3%AE)

<http://www.dinimizislam.com/detay.asp?Aid=1776>

<http://www.enfal.de/ecdad85.htm>

<http://www.osmanlicaturkce.com/?k=Kadim&t=%40>

[http://www.yeniumit.com.tr/konular/detay/imam-
maturidi-nin-tevilatul-kur-an-tefsiri](http://www.yeniumit.com.tr/konular/detay/imam-maturidi-nin-tevilatul-kur-an-tefsiri)

DİZİN

- A**
- Abbasi, 4, 46
âhâd, 16
Ahmed Yesevî, 40
akıl, 3, 6, 7, 8, 11, 16, 17,
18, 19, 20, 21, 22, 24,
25, 27, 28, 33, 34, 35,
36, 37
Akıl, 1, 14, 19, 20, 24, 33,
35
akıl yürütme, 6, 17, 18, 19,
21, 24, 27
Akılcı tefsir geleneği, 10
akılla tevil, 11
Akkirmanî, 47
akılın bilme gücü, 19
Akîf, 15
akli deliller, 16, 17, 36
akîl ilim, 39
akli ilimler, 44, 48
akîl mucizeler, 17
Âlem, 23
Ali Kuşçu, 45, 47
âlim, 20, 47
amelî ilim, 39
Anadolu, 37, 42, 44
Asr-ı Saadet, 6
astronomi, 22, 44, 48
Aşağı Türkistan, 3, 4, 12,
44
- B**
- Bağdat, 4, 48
Bektaşî erkânâmeleri, 51
Bilginin Kaynakları, 1, 13
Buhara, 4, 44
- C**
- Ceyhun, 3
- Ç**
- Çin, 48
- D**
- devlet reisi seçimi, 38
din, 3, 6, 7, 9, 25, 27, 28,
29, 30, 33, 38, 39, 40,
42, 47, 48, 49, 50, 51, 52
din felsefesi, 49
Din ve Akıl, 1, 33
Dört Halife, 38, 46
duyular, 14, 19, 36
Dünyada bilim çevreleri,
50
- E**
- Ebû Hanîfe, 3, 4, 9, 11, 37
ECER, 52
Emevi, 46
Evren, 23

F

Fahredden Razi, 45
Fatih medreseleri, 44
Fatih Sultan Mehmet, 44,
46, 47
fen, 44
Fıkıh, 9
fıkıh usulü, 9

G

gözler, 13
Günahkâr Mümin, 1, 31

H

haberler, 16, 17, 19
Hacı Bektâş-ı Velî, 40, 51
Hacı Bektâş-ı Velî'nin
Makâlâtı, 51
Hanefî-Mâtürîdî kültürü,
43
Hanîfilik, 3
Hissî, 15
Hocezade Muslihiddin
Mustafa, 45
Horasan, 48
Hz. Muhammed, 6, 8, 26,
29, 31, 32
Hz. Ömer, 8, 30

i

ibadetler, 25, 27
İbn Kemal Paşa, 47

içtihatla nesih, 30
ikna, 16, 18
ilham, 22
ilim, 4, 20, 21, 22, 23, 39,
40, 44, 48
İmam Gazali, 45
İslâm âlimlerinin yorumu,
11
İslam dünyası, 22, 37, 38,
39, 48
İslami ilimler, 44
itikadi mezhep, 46

K

kadim, 23
Kâfir, 1, 31
Kafkasya, 37
kalben tasdik, 16, 27
kalpler, 13
Kalpleri İslam'a
ısıdırılacak, 30
Kanuni, 47
Karahanlılar, 37
Kelâm, 2
kulaklar, 13
Kuran, 6, 9, 11, 16, 17, 18,
20, 21, 26, 36, 42, 50

M

matematik, 22, 44
Mâtürîd köyü, 4
Mâtürîdîliğin Tarihi
Gelişimi, 1, 37

Mâtürîdîlik, 2, 3, 37, 39,

43, 44, 45, 47, 48, 51

Maveraünnehir, 3, 4, 12

Memluk Devleti, 39

Merv, 4

Mısır seferi, 47

Moğol istilası, 37

mucize, 16, 18

Mümin, 1, 31, 32

Mümin kişi, 32

Müminin Sorumluluğu, 1,

36

mümkün, 34, 35

mümteni, 34, 35

mütevâtir, 16, 17

N

Nahl suresi, 78, 13

Namaz, 33

nas, 17

Nizamiye Medreseleri, 43

O

Olgunun tahlili, 6

Osmanlı, 42, 44, 45, 47, 48,

49

Osmanlı medreseleri, 47,

48

P

peygamber, 6, 24, 26, 29

Prof Dr. Sönmez KUTLU, 51

R

Râzi ve Eş'arî âlimler, 43

Resul, 15, 16, 31, 33

Resulün haberi, 18

S

Sâmânîler, 37

Samanoğulları Devleti, 4

Selçuklular, 43

Semantik Metot, 50

Semer kant, 4, 5, 44

Seyhun, 3

Sünnet, 16, 42, 50

Ş

şeriat, 24, 29, 30, 35

T

tefekkür, 20, 21, 33

tefsir, 9, 10, 11, 44

tenzîl, 11

Tevhit inancı, 24

Timur, 44, 45, 46

Timur imparatorluğu, 44

TUNÇPINAR, 52

TURAN, 53

Türk Cihan Hâkimiyeti ve

Dünya Nizâmı

Mefkûreleri, 42

Türk Dünya Nizâmı, 40

Türk Dünya Nizâmının
Millî, İslâmî ve İnsanî
Esasları, 40

Türk kimliği, 43

Türk-İslam, 3

Türkistan, 2, 3, 4, 12, 37,
44, 45, 47

V

vacip, 34, 35

Vahiy, 2

Y

Yavuz Sultan Selim, 47

Yazıcıoğlu, 12, 49

Yesevî sûfiliği, 48

Yesevî Tarikatı, 42

Yûnus Emre, 40

Riyasız, saf, temiz, huzuru kalp ile yaratıcıya ibadet

Mâtürîdî'yi anlama, anlatma gayretleri sürüyor